

● elsegem en petegem wortegem-petegem

erfgoed●prokkels

Kasteel van Elsegem in 'Flandria illustrata' (A. Sanderus, 1641) - © Wikimedia Commons. Publiek domein.

Er was een tijd dat de Schelde als een levensader vrolijk meanderde door de vlakke aan de voet van de Vlaamse bergen. Het was er goed, de mens kon er een bestaan opbouwen en stichtte dorpen als Elsegem en Petegem. Maar de moderniteit sloeg toe, de rechtgetrokken Schelde en de baan Oudenaarde-Kortrijk snijden nu als twee rechte lijnen door het landschap. Alles in functie van het zich snel bewegen. Wij nodigen u uit om rustig te wandelen door het landschap dat tussen beide gekneld ligt: 1000 jaar geschiedenis en pure natuur zullen uw gezel zijn.

Lus 1 · Elsegem en Domein de Ghellinck

Elsegem

De plaatsnaam Elsegem wordt voor het eerst vermeld in 1166 als *Hessenghem*. Het is Germaans van oorsprong, gaat terug op *Halisingahaim* en betekent zoveel als woning van de lieden van Haliso. Het oorspronkelijke Elsegem lag vermoedelijk op de site van Domein de Ghellinck.

Domein de Ghellinck (1)

Ridder Adrien d'Aubermont verwerft in 1595 de heerlijkheid Elsegem die hij samenvoegt met de heerlijkheid Rockeghem. Omdat Elsegem een toren bezat liet de nieuwe eigenaar zich graag heer van Elsegem noemen. We zien deze toren duidelijk op de oudste afbeelding van het kasteel, gemaakt door Sanderus in 1641. Het kasteel is afgebeeld als een waterburcht met ophaalbrug. In de loop der eeuwen worden nieuwe heerlijkheden toegevoegd: Ter Schelden, Ter Donckt, Ter Ruwen, Mortagne, Calmont. Zo kan Jean-Baptiste de

Kasteel de Ghellinck - © KIK-IRPA, Brussel

Ghellinck X in 1718 een geheel van heerlijkheden aankopen die allemaal gelegen zijn rond het feodale kasteel van Rockeghem. Het gaat hier nog steeds om het kasteel zoals Sanderus het heeft afgebeeld. Tussen 1786 en 1789 laat Jean-Baptiste XI (1747–1814) het kasteel volledig verbouwen tot een classicistische manoir.

De beide torens worden gesloopt terwijl de zijvleugels langer worden. Vanaf 1784 wordt begonnen met de aanleg van een Franse tuin, met strakke geometrische patronen en verschillende waterpartijen met fonteinen. Onder Charles de Ghellinck (1782–1862) komt de kasteelhoeve ‘Normandie’ erbij en een ommuurde moestuin. Zijn zoon Ernest (1813–1868) liet het kasteel ‘Lamershof’, zoals het toen heette, met balustrades en bijgebouwen als paardenstallen, koetshuizen en logement voor hoveniers en koetsiers heropbouwen door architect Aimable Désiré Limbourg (1810–1894). In 1864 wordt het kasteel uitgebreid en daarvoor moeten stammen van eiken, afkomstig van het kasteelpark van Zwijnaarde, in de vijver worden geheid om de kunstmatige heuvel waarop het oude kasteel stond te vergroten. Naast de groentehof komt er een Engelse landschapstuin. Het orgelpunt is de bouw van de *Bibliotheca Elseghemensis* in 1905 door Amaury de Ghellinck (1851–1919) die nog steeds deel van de site is.

Gedurende de Wereldoorlogen wordt het kasteel ernstig beschadigd en tot overmaat van ramp brandt het in 1973 gedeeltelijk af. Het wordt gesloopt en de gemeente koopt in 1974 het domein aan. Ondertussen zijn de bijgebouwen gerestaureerd en van een nieuwe functie voorzien.

Tegenwoordig is het 28 ha grote domein een uiterst genietbaar park gelegen aan een oude Schelde-arm, ideaal voor de rustzoekende wandelaar.

750 jaar de Ghellinck (1269–2019)

Vanaf de 13de eeuw vinden we de familie terug in de vallei van de Dender, meer bepaald te Geraardsbergen. De eerste telg die we ontdekken is Claus (Nicolas) Gheylinck (ca. 1220–1304), leenman van de graaf van Vlaanderen. Hij is niet van adel, maar van zijn maatschappelijke positie kunnen we afleiden dat hij afstamt van een gevestigde familie. Rond 1329 sticht zijn kleinzoon, Jan Gheylinck (ca. 1285–1333), in Sint-Martens-Lierde het Kartuizerklooster. Vanaf de vijfde generatie vestigt de familie zich voor korte tijd in Gent. Met Gilles, die in Harelbeke en Kortrijk woont, begint de familieopgang aan de oevers van de Leie in Kortrijk. Zij verwerven er politieke, sociale en economische status. Jean-Baptiste IX Ghellinck (1638–1728) is weesheer (beschermheer van de *Chambre Pupillaire*, de opvang van wezen) van Kortrijk en wordt burgemeester in 1686. In 1718 koopt zijn zoon een lot heerlijkheden aan de oevers van de Schelde in de buurt van Rockeghem en hij gaat wonen in het kasteel gelegen in Elsegem. Vanaf dat ogenblik kan de familie Ghellinck zich ‘heren van Elsegem’ noemen. In 1705 schenkt koning Filips V van Spanje de familie hun adelbrieven voor bewezen diensten. Nu spreken we van de familie de Ghellinck d’Elseghem. Door het huwelijk van Ernest de Ghellinck d’Elseghem (1813–1868) met Priska Vaernewyck ontstaat de belangrijke tak de Ghellinck Vaernewyck. Tot eind jaren 1950 is de familie aanwezig in Elsegem. Zij zijn een bepalende factor in het leven in de gemeente. Van 1815 tot 1932 is telkens iemand van de familie burgemeester van Elsegem. In 1877 ligt de familie in de persoon van zuster Françoise-Madeleine de Ghellinck d’Elseghem ook aan de basis van de stichting van het klooster, de plaatselijke school en een feestzaal.

Lus 2 · Petegem en de abdij van Beaulieu

De wandeling loopt doorheen het golfterrein. Op de paden kan u vrij wandelen. Let wel op voor golfspelers als zij een balletje slaan!

Petegem

Reeds in de 6de eeuw was er bewoning in deze streek. De eerste keer vinden we de naam Petegem terug in een oorkonde uit het jaar 864. In de oorkonde wordt er verwezen naar *Pettingehem villa*, een Karolingische nederzetting met een interessante ligging aan de Schelde tussen de belangrijke centra Doornik en Gent.

Doorheen de geschiedenis vormde de Schelde vaak een landsgrens. Als verdedigingslinie werden verschillende nederzettingen in de buurt van de Schelde omgebouwd tot versterkte burchten. Zo kreeg Petegem een burcht met zeven torens! Sporen van dit middeleeuwse Petegem zijn bij een archeologisch onderzoek in de jaren 1970 aan het licht gekomen. Het onderzoek toont de evolutie van een Karolingische curtis (8ste–9de eeuw) naar een 13de-eeuwse burcht. Er was een eigenkerk aanwezig, aanvankelijk in hout, later in steen. Deze site groeide uit tot het centrum van een parochie tot die werd opgeheven in 1291 door graaf Gwijde van Dampierre die de parochiekerk en het grafveld naar het huidige dorpscentrum verplaatste. Het wegennet in Petegem gaat terug tot de middeleeuwen, het dorpscentrum ontwikkelde zich vanaf de 13de eeuw rond de huidige Sint-Martinuskerk. Op de ruïne van de oude burcht werd in de 17de eeuw een ander kasteel gebouwd, nu gekend als het ‘Oud Kasteel’.

Oud Kasteel van Petegem (2)

Op de ruïnes van de gebouwen van de oude burcht liet Judocus Clemmen, de Gentse textielbaron, in 1789–1790 een kasteel optrekken, mogelijk nog naar een ontwerp van architect David 't Kindt (1699–1770), van wiens weduwe hij het Hotel Clemmen in Gent had overgenomen.

Het was een indrukwekkend rechthoekig gebouw in bepleisterde bak- en natuursteen in Lodewijk XVI-stijl bestaande uit vijf traveeën en drie en een halve bouwlaag en geflankeerd door koetshuizen.

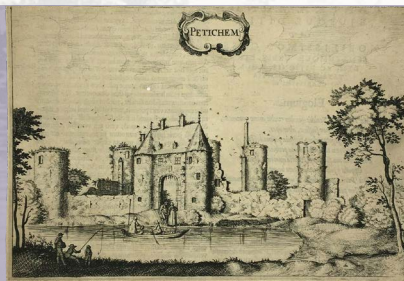
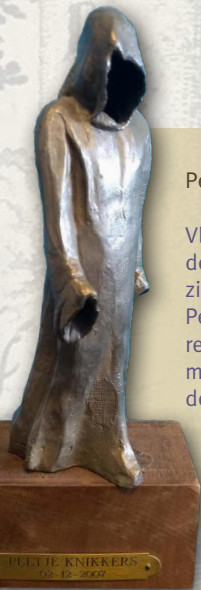
Het kasteel raakte ernstig beschadigd tijdens de Eerste Wereldoorlog en werd herbouwd in een meer neoklassieke stijl. Het voormalige koetshuis (poortgebouw) kreeg een uitbreiding met een recente baksteenbouw.

Nieuw Kasteel van Petegem (3)

Wat verder langs de Scheldestraat ligt het zgn. ‘nieuw’ kasteel of het kasteel van Petegem. Dit kwam er op initiatief van Auguste Pycke (1794–1868) die gehuwd was met Pauline Limnander, een achterkleindochter van Judocus Clemmen. Auguste verkreeg in 1847 de baronstitel en met het geld uit de erfenis van de familie Clemmen liet hij in 1847 dit kasteel bouwen naar ontwerp van de Brusselse architect François Coppens (1799–1873). Het statig bouwwerk vertoont stijl-elementen van zowel het neoclassicisme (toegangspartij met een opeenvolging van Ionische en Korinthische zuilen) als de neorenaissance (bouwlagen van bak- en natuursteen onder een leien bedaking en de vier pseudotorens onder piramidedak). De familie Pycke was een familie met groot aanzien die het politiek ver had geschopt. Gedurende een eeuw waren verschillende leden van de familie burgemeester van Petegem.

Peetje Knickers

Vlakbij het Oud Kasteel is een kleine grot te zien. Daar woonde ooit, volgens de legende, de monnik ‘Peetje Knickers’. Schippers legden een geldstuk in zijn hand en dan knikte hij voor de behouden vaart. Vandaar zijn naam: Peetje Knickers, ‘een mannetje dat knikt’. De grot is gebouwd met gerecupereerd materiaal van de voormalige burcht. In die grot was een beeld van de monnik geplaatst. Vandaag is aan de naam en beeltenis van Peetje Knickers de cultuurprijs van de gemeente Wortegem-Petegem verbonden.

Kasteel van Petegem (A. Sanderus, 1641)

Oud Kasteel na WO I © Heemkundige Kring Bouveloo

Oud Kasteel na renovatie © Frans Vandenhende

Kasteel van Petegem © KIKIRPA, Brussel
 Interieur Kasteel van Petegem © KIKIRPA, Brussel

3

Eén van hen, baron Max Pycke de Peteghem, was gehuwd met barones Edith de t'Serclaes de Kessel uit Brussel. Zij was het mondaine leven in de hoofdstad gewoon en hield hier in het kasteel grote sier: er waren toen meer dan twintig personeelsleden in dienst en men organiseerde er de gekende paardenkoersen.

Abdij van Beaulieu (4)

Eind 13de eeuw stichtte Isabelle van Namen, de vrouw van graaf Gwijde van Dampierre, hier een vrouwenabdij waar ze kort nadien clarissenzusters installeerde. Zij noemde de plek *Bello loco of Beau Lieu*. Het klooster werd uitgebreid met een abdijkerk en een hospitaal. Isabella overleed in 1298 en werd begraven onder het koor van de intussen verdwenen abdijkerk.

In de 15de-16de eeuw ontwikkelde de abdij zich tot één van de rijkste in Vlaanderen. Zij bezat een aanzienlijk scriptorium en bibliotheek.

De oudste afbeelding van de abdij vinden we in de Albums van Karel de Croÿ III, een Zuid-Nederlands militair in dienst van Spanje, die zijn eigendommen liet schilderen door Adrien de Montigny. Ze geven een mooi beeld van de landschappen en architectuur van de 17de eeuw. Opvallend hierbij is de losse structuur met een 15-tal gebouwen binnen een rechthoekige omheining met een brede opening naar de Schelde toe.

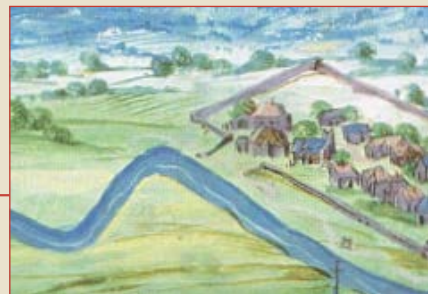
Maar de rijkdom van de contemplatieve kloosters, zoals declarissen, was een doorn in het oog van de toenmalige heerser Jozef II die de abdij op het eind van de 18de eeuw liet sluiten. Het rijke archief werd versnipperd en de gebouwen werden afgebroken of verkocht. De site werd nadien gebruikt als boerderij en is nu een woonerf.

Dit schilderij toont ons de abdij in haar 18de-eeuwse vorm. Het is van een anonieme meester en hangt in het stadhuis van Oudenaarde. Opvallend is dat de toren van de abdij hier beschadigd wordt weergegeven. Veel van de oorspronkelijke gebouwen op het schilderij zijn intussen wel verdwenen, zoals de kerk, het klooster met bijgebouwen, de ommuring, de stal en de tuin. Wel nog aanwezig zijn het poortgebouw, het kapelaanshuis en het gastenkwartier. Het poortgebouw en het kapelaanshuis werden tussen 2014 en 2016 gerenoveerd en gerestaureerd.

Het *poortgebouw* vormt de toegang tot de site. Er prijken twee wapenschilden op de poort. Links graaf Gwijde van Dampierre, die de site kocht in 1286, rechts waarschijnlijk zijn vrouw Isabella van Namen of de abdis Marie van Lessinghe.

Op het schilderij kan je zien dat het *kapelaanshuis* was afgeschermd door een muur. Daarachter lag de kerk. De tuin die daarnaast ligt, was wellicht een nutstuin. Op de muur zie je leifruitbomen groeien en staat er een groot houten stalgebouw. Dit is de tiendenschuur, waar vroeger belastingen (in de vorm van voedsel) werden opgeslagen. Elke landbouwer moest namelijk een 1/10de deel van zijn oogst afstaan. De oorspronkelijke schuur bestaat niet meer, maar er werd een gelijkaardig gebouw gereconstrueerd.

Het zwaar beschadigde gebouw links op het schilderij is het *gastenkwartier*, het verblijf voor rijke reizigers, geestelijken en adel. Wellicht lag dit gebouw indertijd net aan de Schelde voor hun ontvangst per boot. Het huidige gastenkwartier dateert vermoedelijk uit de tweede helft van de 17de eeuw. Het gebouw is een indrukwekkende bak- en natuursteenarchitectuur uit Balegemse zandsteen.

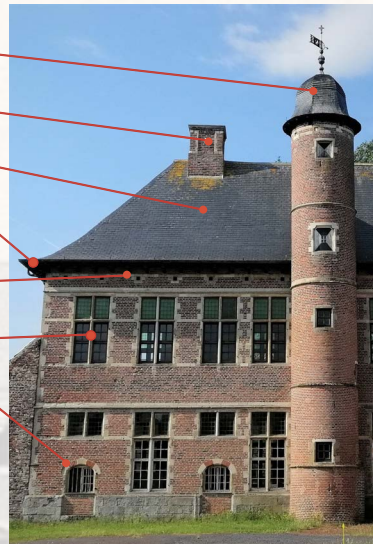

Abdij van Beaulieu en omgeving uit Albums van Karel de Croÿ III

4

- Toren met klokvormig leien dak
- Schoorsteen met zandstenen masker
- Afgewolfd zadeldak
- Brede dakoversteek
- Steigersgaten
- Zandstenen kruiskozijsen
- Tuborboogdeuren

Overzet Het Anker (5)

Nu ligt hier een brug. Maar dat was vroeger niet zo. Toen waren er heel wat lokale overzetsdiensten die de ene oever van een rivier verbonden met de andere, zo ook op de Schelde.

Als je in Petegem woont en je iemand wil bezoeken in Melden, aan de andere kant van de Schelde, rijd je al vlug een tiental km om. Vroeger met paard en kar, te voet of met de fiets, was dit een aanzienlijke verplaatsing. Een veerdienst bood een goede oplossing. De veerdienst in Petegem heette Den Anker, de overzet gebeurde met een boot die plaats bood aan vijftien personen. Men had het bijzonder druk, zeker als er kermis was, of paardenkoers.

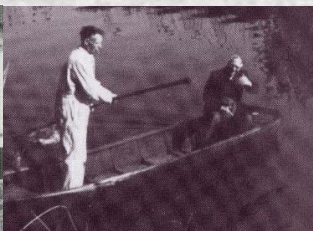
Frans klooster (6)

In de verte aan je rechterkant, zie je een groot zwart gebouw opdagen. Dit gebouw werd opgetrokken rond 1790 door Johannes Baptiste Van Tieghem (1791–1820), burgemeester en notaris van Petegem. In de volksmond spreekt men van het 'Frans klooster' omdat het lange tijd bewoond werd door zusters die uit Frankrijk kwamen. Die naam is altijd blijven bestaan. Het huis heeft doorheen de geschiedenis vele verschillende functies gekend. Eerst als burgerwoning, dan ingericht als klooster van de Zusters van Liefde, daarna als pensioonaat en weeshuis. Eind 1918 werd het gebouw zwaar beschadigd. In de jaren 1970 werd het een welgekende dancing. Momenteel, na grondige renovatie, is er een wellnesscentrum ondergebracht.

5

Café Het Anker en de overzetsdienst © Heemkundige Kring Bouveloo

Lus 3 · Het landschap

De Vlaamse Ardennen ontleen hun naam aan het golvende landschap en in deze derde lus staat dit landschap centraal. Je wandelt momenteel door meersen die langs de Schelde liggen. De flanken vormen aan deze kant de kouters en aan de overkant de getuigenheuvels.

Langemeersen (7)

Tot eind de jaren 1960 trad de Schelde elke winter buiten haar oevers. Dit zorgde voor drassige graslanden die pas tegen eind juni voldoende droog waren om te maaien en te hooien. Dit gebeurde tot de jaren 1950 nog grotendeels met zeis en hooivork. Deze manier van landbouw zorgde voor een gevarieerde begroeiing met planten zoals dotterbloem, ratelaar, pinksterbloem, glanshaver, poelruit, pijptorkruid en veel andere soorten.

Rond 1970 werden de dijken van de Schelde verhoogd en bleven de overstromingen achterwege. De weiden stonden in het voorjaar al droog genoeg om te maaien, nog vóór de typische hooilandbloemen bloeiden en zaad konden vormen. Het landschap verschraalde.

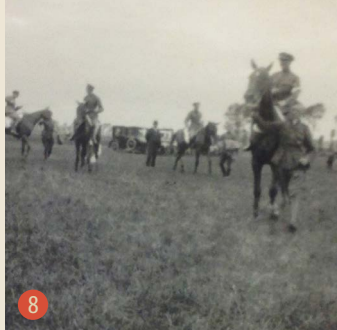
Tegenwoordig onderhoudt Natuurpunt in samenwerking met de lokale landbouwers 50 ha hooiland en hernam daarbij de oude manier van hooien. Niet meer met de zeis weliswaar, maar wel later op het jaar, pas rond de feestdag van Sint-Pieter op 29 juni, wanneer de bloemen reeds volop in bloei en zaad staan. Nu kan je in mei en juni terug genieten van de bloemenpracht met duizenden ratelaars en boterbloemen die de weiden lichtgeel kleuren.

6

Paardencircuit (8)

Palend aan de Beaulieusite, op de grote weiden richting Schelde, richtte baron en burgemeester Pycke de Petegem paardenkoersen in. Hij wou een volksfeest organiseren, waarop hij zijn familie uit Brussel, hoge gasten en andere relaties kon uitnodigen. De terreinen die in aanmerking kwamen, waren de 6 ha grote weiden, 'de Scheldemeersen'. Er waren twee tribunes. Een grote die diende als zitplaats en uitkijkpost voor de (rijkere) genodigden, en een kleine als uitkijkpost voor de jury. Kan je ze nog vinden in het landschap?

Paardenkoers anno 1912
© Heemkundige Kring Bouveloo

Getuigenheuvels (9)

De heuvels aan de overzijde van de Schelde worden ook wel getuigenheuvels genoemd. Ze ontstonden in het Laat-Mioceen, zo'n 10 miljoen jaar geleden. Tijdens deze periode steeg de zeespiegel en kwam heel Vlaanderen onder water te liggen. Het zand dat in deze periode werd afgezet, bevatte relatief veel ijzer. Dit oxideerde en versteende tot de bekende ijzerzandsteen die in deze streek vaak gevonden wordt. Ijzerzandsteen bood veel meer weerstand aan erosie. Op plaatsen zonder ijzerzandsteen werden die zachtere lagen doorheen de tijd weggespoeld. Daardoor ontstond het typische heuvelslandschap van de Vlaamse Ardennen. Deze heuvels zijn nog steeds in het landschap te zien, zoals de Kluisberg, Hotondberg en Muziekberg, plaatsen waar meer ijzerzandsteen te vinden is.

Kouters (10)

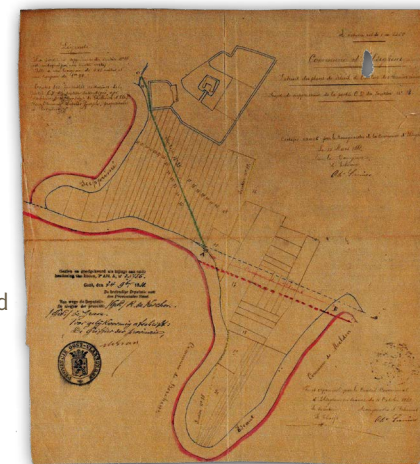
Minder uitgesproken maar toch bepalend in dit landschap, zijn de kouters. Je vindt ze aan deze zijde van de Schelde. Het zijn glooiingen, langzaam gevormd door het uitschuren van de Schelde. Kouter komt van het Latijnse *cultura* en betekent bewerkt land. Een kouter is een grote open akker. In de buurt van rivieren zijn dit vaak iets hoger gelegen gebieden; de lager gelegen gebieden zijn de meersen, waarvan de naam is afgeleid van het Latijnse *mariscum* (drassig land). Op bepaalde plaatsen is er meer klei in de grond dan zand en leem, waardoor er wat steilere 'flanken' zijn. De verschillende beekjes die van het plateau naar de Schelde lopen, zijn verantwoordelijk voor de golvingen in het landschap.

Rechtstrekken Schelde

Vroeger kronkelde de Schelde traag en in grote, brede lussen door Vlaanderen. Voor een snellere scheepvaart werden vele bochten afgesneden door het

elsegem en petegem

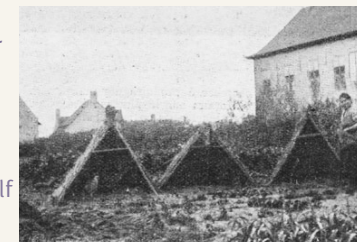

Historisch document uit 1888 mbt het rechtstrekken van de Schelde ten zuiden van het kasteeldomein de Ghellinck (privécollectie).

rechtstrekken van de rivier. Zo ontstonden de alom bekende 'Oude Schelde-armen'. Door deze ingreep werden ook sommige dorpsgrenzen aangepast. In deze streek werd zelfs grondgebied uitgewisseld tussen gemeentes, omdat die door het rechtstrekken plots beter aansloot bij het gemeentegebied en het oude stuk slechts bereikbaar was via een grote omweg langs een brug.

Huttegemse eend

In de winter liepen de Scheldemeersen onder water en was er geen landbouw mogelijk. In die periode werd hier een specifieke eend gekweekt: de Huttegemse eend. Het is een sterke eend, die van februari tot april in de vochtige meersen rondliep en zelf haar voedsel bijeenzocht (wormen, achtergebleven waterdiertjes en -planten). Petegem stond zelfs bekend voor deze uitstekende leg- en vleeseend. De vraag naar vlees en vooral naar eendeneieren groeide op het eind van de 19de eeuw. Aangezien een goede eend vaak beter en meer legde dan een doorsneekip, kende de eendenhouderij vanaf dan een sterke bloei. Langs de drassige oevers van de Schelde werd de Huttegemse eend in grote getale gekweekt. Het centrum van deze eendenhouderij was het gehucht Huttegem.

Op de foto zie je hoe met vlas kleine hutjes werden gebouwd waarin de eenden konden schuilen.

Kinderen gingen vaak wormen zoeken om de jonge eendjes van wat extra voedsel te voorzien.

© Frans Vandenhende

Colofon

Uitgegeven door de deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen

Beleidsverantwoordelijke: An Vervliet, gedeputeerde
Directie Erfgoed en Erfgoedsites · dienst Erfgoed
Anneke Lippens, directeur
Jo Rombouts, diensthoofd
Martine Pieteraerens, coördinatie

Auteurs: Frans Vandenhende, Olmo Cornelis en Silke Van der
Schaeghe

Fotografie: Frans Vandenhende, Paul M.R. Maeyaert tenzij
anders vermeld

Plan: Silke Van der Schaeghe

Grafische vormgeving: Ann Huyghe · directie Erfgoed en
Erfgoedsites

Druk: De Riemaecker Printing, Nukerke

D/2022/1933/2

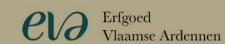
Praktisch

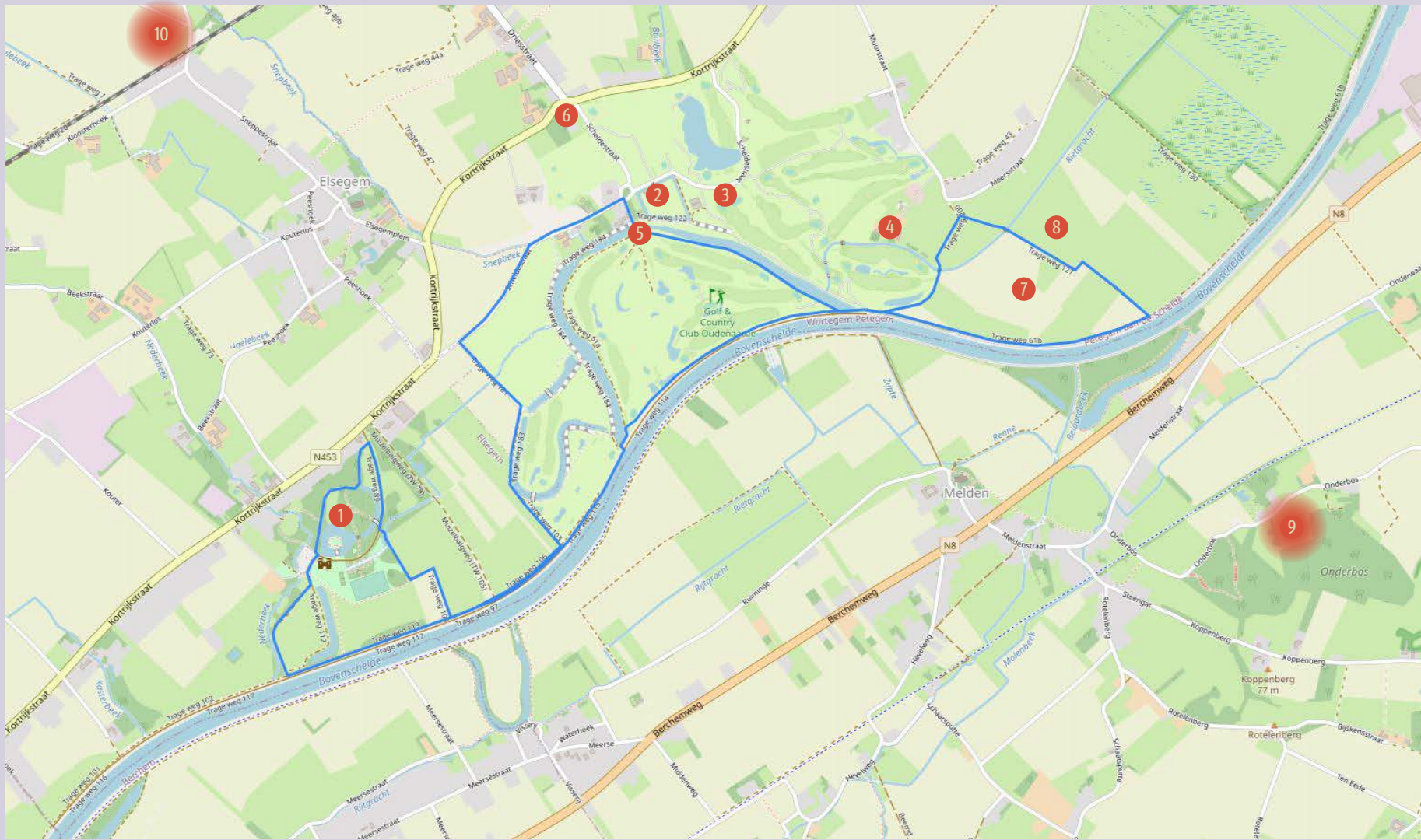
De wandeling bestaat uit drie lussen: lus 1 de Ghellinck (2,6 km),
lus 2 site van Beaulieu (2,8 km), lus 3 het landschap (3,3 km).
De volgorde en richting kan je vrij kiezen. Je kan ze afzonderlijk
bewandelen of combineren.

Parkeren kan op het Gemeentelijk Domein de Ghellinck ·
Kortrijkstraat 74 · 9790 Wortegem-Petegem.

De wandeling kan je ook gegidst volgen met de Heemkundige
Kring Bouveloo:
heemkunde.bouveloo@telenet.be of 0468 12 06 58

De teksten voor deze wandeling zijn gebaseerd op
de uitgebreidere digitale versie. Deze is gratis
beschikbaar in de ErfgoedApp van Faro.
Scan de QR-code voor meer info.

Erfgoedspokkels: Oost-Vlaams erfgoed in de kijker
www.oost-vlaanderen.be/erfgoedspokkels